

Türü : Araştırma Makalesi
Konusu : Kültürel Çalışmalar
Gönderilme Tarihi : 1 Şubat 2022
Kabul Tarihi : 21 Şubat 2022

MÜMTAZ TURHAN'IN BATILILAŞMA DÜŞÜNÇESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An Assessment On Mumtaz Turhan's Westernization Opinion

Tuğrul Erdem DOĞRU*
(ORCID NO: 0000-0001-8587-3369)

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Doğru, T. Erdem, “Mümtaz Turhan’ın Batılılaşma Düşüncesi Üzerine Bir Değerlendirme”, *BENGİ: Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 5 (2022), Sayı: 1: 193-204.

Apa: Doğru, T. E. (2022). “Mümtaz Turhan’ın Batılılaşma Düşüncesi Üzerine Bir Değerlendirme”. *BENGİ: Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 1: 193-204.

Özet

Bu çalışmada Türk düşünce tarihinde önemli bir yeri olan Mümtaz Turhan’ın Batılılaşmak ve kalkınmak konularındaki düşüncelerine yer verilmiştir. Turhan, kalkınmanın ancak bilimin, tekniğin ve zihniyetin kazanılarak gerçekleştirilebileceğine inanmaktadır. Bu da ancak Türk insanının, bilim zihniyeti ile yetişmesiyle olacaktır. Turhan’ın üniversiteler ve bilim zihniyeti hakkındaki görüşleri bir yol haritası niteliğindedir. Çalışmanın amacı, bugün bile geçerliliğini yitirmemiş olan bu görüşleri yeniden gündeme getirmektir. Türk aydını hakkındaki görüşleri de oldukça önemlidir. Ona göre milli bir kalkınmanın engellerinden birisi de aydın ve halk arasındaki uçurumdur. Çalışmada başta Mümtaz Turhan’ın kitapları ve dergi makaleleri kaynak olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda ona yakın bulunan insanların yazılarına da başvurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Turhan, Batılılaşma, Yol, Bilim, Çağdaş.

Abstract

In this study, the thoughts of Mumtaz Turhan, who has an important place in the history of Turkish thought, on the issues of Westernization and development are included. Turhan believes that development can only be achieved by acquiring science, technique and mentality. This happens only if the Turkish people catch up with the mentality of science. Turhan’s views on universities and his understanding of science are a road map. The purpose of the study is to re-raise these views, which have not lost their validity even today. His opinions about the Turkish intellectuals are also very important. Dec Decried him as obstacles to national development, the gulf between an intellectual and the public. Mumtaz Turhan’s books and journal articles were used as sources in the study. At the same time, references were also made to the writings of people close to him.

Keywords: Turhan, Westernization, Road, Science, Contemporary.

* Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Konya,
tugrulerdemdogru@gmail.com

Giriş

Türk düşünce tarihinde Mümtaz Turhan'ın önemli bir yeri olmuştur. Erken cumhuriyet döneminde yetişmiş önemli bir sosyal bilimci ve aydın olarak bilimin öncülüğünde bir kalkınma modeli oluşturmayı hedeflemiştir. Milliyetçi ve muhafazakâr görüşün temsilcisi olarak görülen Turhan'ın bilim adamı kişiliği döneminin diğer bilim adamları gibi fikirleriyle adeta iç içedir. Kimilerine göre fikirlerini Doğu kültüründen alan bir “Şarklı”dır Turhan, dindar ve tutucu bir Osmanlı tipidir. Bazılarına göre ise bir Batılıdır, Batı düşüncesinin etkisi altındadır (Küçük 1977:72). Yılmaz Özakpınar ise onu “*ilk Garpli Türk*” olarak tanımlamıştır ve ülkesinin ihtiyaç duyduğu insan modelini oluşturduğunu dile getirmiştir (1970:23-24). Sosyal psikoloji ve eğitim alanlarına önemli katkılarda bulunan Turhan, Batılılaşma konusuna tarihsel bir perspektifle sosyo-psikolojik boyutlar açısından bakmış bir bilim adamıdır (Kongar 2012:228).

1. Hayatı ve Kişiliği Hakkında

Mümtaz Turhan, Erzurum'un Horasan ilçesine bağlı Akçataş Köyü'nde 1908 yılında doğmuştur⁵⁵. 1916 yılında Rusların Erzurum'u işgali, Mümtaz Turhan'ı ve ailesini köyünün diğer fertleriyle beraber göç etmeye zorlamıştır. Ailesiyle Kayseri'ye göç eden Turhan tahsiline burada başlamış, orta tahsilini Kayseri Sultanîsi'nde tamamlamıştır. Ardından ailesiyle birlikte Bursa'ya göç etmiş, burada liseye başlamıştır. Turhan, Bursa'da başladığı lise eğitimine Ankara'da devam etmiş, 1927 yılında lise eğitimini tamamlamıştır (Küçük 1977:61).

Amcası Mehmet Ali Bey, babasının ölümünden sonra Mümtaz Turhan'ı ve ailesini himayesi altına almıştır. Bu nedenle Turhan'ın eğitim hayatında Mehmet Ali Bey'in katkıları önemlidir (Sezen 2012:148). Lisede ise hocaları Hilmi Ziya ve Ziyaeddin Fahri'nin etkisi olmuştur. Turhan, belki de hocalarının etkisiyle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Felsefe bölümüne girmeyi seçmiştir (Güngör 1993:208). Maarif Vekâleti'nin 1928 yılında yurtdışına gönderilecek öğrencileri belirlemek için açtığı sınavda birinci olmuş ve burslu olarak Almanya'ya gönderilmiştir (Aygün 2010:208). Haydelberg, Berlin ve Frankfurt Üniversiteleri'nde eğitim gören Turhan, üstün başarısı sayesinde psikoloji alanında önemli bir isim olan Max Wertheimer'in yanında doktora öğrencisi olarak kabul edilmiştir. Wertheimer'in yanında doktora

⁵⁵ Beğlan B. Toğrol, Turhan'ın doğum yılını, 1904 olarak verirken, Yılmaz Özakpınar, Erol Güngör, Hasan Küçük 1908 yılı olarak vermektedir. “1908” yılı muhtemelen resmî belgelerde geçen tarihtir. Çünkü Lütfi Sezen'in babası Halit Sezen, 1905 doğumludur ve Mümtaz Turhan ile hala-dayı çocuklarıdır. Sezen'in ve Turhan'ın akrabaları, Turhan'ın Sezen'den iki yaş büyük olduğunu dile getirdiklerinden Sezen, Mümtaz Turhan'ın doğum yılının 1903 olduğunu belirtmektedir.

çalışmalarına başlayan Turhan, hocasının Amerika'ya gitmesi üzerine doktorasını Frankfurt'ta, ünlü bir psikolog olan W. Metzger'in yanında, 1936 yılında tamamlamıştır (Özakpınar 1995:7). İlk doktorası, “*Aydınlık Gradyanların Derinlik İdraki Üzerindeki Tesirleri*” üzerinedir. Bu çalışması “*Psychologische Forschung*” gibi önemli bir dergide yayımlanmış, ilmî önemini Türkiye'den önce Batı'da duyurmuş ve Wertheimer ile Metzger gibi dönemin otoritelerinin takdirini kazanmıştır (Toğrol 1970:11).

Türkiye'ye döndüğü yıl olan 1936'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tecrübi Psikoloji Kürsüsünde asistan olmuştur. Bu yıllarda kürsünün başında Prof. Dr. Wilhelm Peters bulunmaktadır. Turhan, “*Yüz İfadelerinin Tefsiri Hakkında Tecrübi Bir Tetkik*” adlı teziyle 1939 yılında doçent olmuştur (Özakpınar 1995:8). 1942'de Kretschmer'den “*Beden Yapısı ve Karakter*”, 1944'te ise Peters'den “*İrk Psikolojisi*”, “*Ergenlik ve Delikanlılık Çağı*”, adlı eserleri tercüme etmiştir (Aygün 2010:11-12).

Turhan, Almanya'daki doktora çalışmaları sırasında yaz tatillerini Türkiye'de geçirmiş, ülkesiyle ve akrabalarıyla olan bağı koparmamıştır (Sezen 2012:152-153) Tatillerinde kendi köyünü ve civar köyleri dolaşmış buralarda gözlemlerde bulunmuştur. 1932 ve 1942 yılları arasında yaptığı köy ziyaretlerinde kültür değişmelerini incelemiştir⁵⁶. 1944 yılında British Council bursuyla Cambridge Üniversitesi'ne giden Turhan (2015: Önsöz), “*Kültür Değişmeleri*” adlı kitabının ön sözünde İngiltere'ye gitmeden önce dünyadaki bu tür köy araştırmalarının varlığından habersiz olduğunu dile getirmektedir. Çevre köylerde yaptığı gözlemler onda büyük hayret uyandırmıştır. Turhan, batılılaşmayı kültür değişmeleri bağlamında ele almış, Türkiye'deki köylerin batılılaşma sürecini köydeki kültürel değişim süreciyle anlamaya çalışmıştır. Bu süreci incelerken antropoloji, sosyoloji ve psikoloji bilimlerinden faydalanmıştır (Sunar 2014:85). Turhan'a göre farklı iki kültür karşılaştığında, değişim, baskın olan kültüre doğru gelişmektedir. Kültür değişmeleri birden fazla toplumsal grubun etkileşimiyle meydana gelmiştir. İlerlemenin ve medeniyetin temelini farklı kültürler arasındaki bu etkileşim oluşturmuştur (Kaçmazoğlu 2002:134). Erzurum ve çevresinde yaptığı gözlemlerde başlangıçta batılılaşma için yalnızca teknik bilgilerin alınmasını yeterli bulurken sonraki gözlemlerinde bunun yeterli olmadığını, teknik bilginin yanında bu bilgiyi besleyen zihniyetin de alınması gerektiği sonucuna varan Turhan,

⁵⁶ Hilmi Ziya Ülken, Turhan'ın bu incelemesini kıymetli bulmuş ancak bir geziden çıkan bu sonuçları “*ilmi ve muayyen anketlere göre yapılmadığı*” gerekçesiyle eleştirmiş ve ulaşılan sonuçların tüm ülkeye genellenmesinin yanlış olduğunu dile getirmiştir. H. Z. Ülken, “Kültür Değişmeleri, Mümtaz Turhan”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2 (7), 2014, s. 152-153.

Göner'deki ve Manyas Gölü çevresindeki köyler ve göçmen gruplar üzerinde de çalışmalar yapmıştır (Kaçmazoğlu 2002: 129-133). Turhan'ın sosyal psikolog olarak köylerde yaptığı bu araştırmaların amacı, köylerdeki kültür değişmelerini tespit etmek ve Türk köylerindeki kalkınmayı sağlayacak unsurları saptamak olmuştur.

Turhan'ın köy toplulukları üzerinde yaptığı incelemeler, Cambridge Üniversitesi'nde, yanında çalışmaya başladığı Sir F.C. Bartlett'in ilgisini çekmiş, hocasının teşvikleriyle 1944 yılından itibaren ikinci doktora çalışmasına dönüşmüştür⁵⁷. Turhan, bu çalışmasını 1948 yılında tamamlamış ve 1950 yılında profesör ünvanı kazanmıştır⁵⁸. Turhan, ikinci doktora çalışması olan bu esere daha sonra kültür ve medeniyet kavramlarının analizi ile serbest ve mecburî kültür değişmelerinin incelenmesi bölümlerini de eklemiştir. İstanbul Üniversitesi, bu çalışmayı *Kültür Değişmeleri: Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik* adıyla 1951 yılında yayımlamıştır (Özakpınar 1995:9-10). *Kültür Değişmeleri*; batılılaşmayı, yani Turhan'ın deyişiyile kültür değişmelerini sosyal psikoloji çerçevesinde ele alan ilk çalışma olması sebebiyle benzer çalışmalara zemin hazırlamıştır (Düzgün, 2019: 62-74). Wilhelm Peters'in Tecrübî Psikoloji kürsüsü başkanlığından ayrılmasından sonra 1952 yılında onun yerine geçmiştir. Psikoloji kürsüsü başkanı olan Turhan, daha sonra psikoloji alanında önemli isimler olan E.P. Hollander, W.R. Miles ve H. Reed'i bu bölüme getirerek bölümün bilimsel niteliğini güçlendirmiştir (Özakpınar, 2012: 422).

Mümtaz Turhan, 1944 yılına kadar olan çalışmalarını deneysel psikoloji alanında, Gestalt psikolojisi kuramına dayanarak yapmıştır. Kendisi Beğlan Toğrol'a göre (2); Batılı anlamda Türkiye'nin ilk tecrübî psikoloğu sayılmaktadır. İngiltere'den döndükten sonra yaptığı çalışmalar ise sosyal konuların incelenmesine yönelik olmuştur. Yerinde gözlem ve açık uçlu anket metotlarını kullanarak yaptığı araştırmalarla çevresel sosyal psikolojinin de öncülüğünü yapmıştır.

Tecrübî Psikoloji Enstitüsü'nde müdürlük görevi yapan Turhan, fikirlerinin toplumun her kesimine faydalı olmasını istemiş, üniversite dışında da etkin rol oynamıştır. *Türk Psikoloji Cemiyeti*, *Pedagoji Cemiyeti*, *Sosyoloji Cemiyeti*, *Muallimler Birliği*, *Türk Ocağı* ve *Türkiye Turist Cemiyeti* gibi önemli topluluklara üye olmuştur (Özakpınar 2012: 422). Birleşmiş Milletler Sosyal Komisyonu'nda 1949-1951 yılları arasında Türkiye temsilciliğini üstlenmiştir. Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı'nın 1000 Temel Eser Kurulu'nda da görev almıştır (Aygün 2010: 15).

⁵⁷ A Study of Cultural Change, with Special Reference To Turkey. 1948.

⁵⁸ Beğlan Toğrol, 1951 yılı olarak belirtirken, Hasan Küçük ve Yılmaz Özakpınar 1950 yılını vermektedir.

Turhan, bilimsiz vatanseverliği anlamsız bulan milliyetçi bir bilim adamıdır. Ona göre milliyetçilik; “*mensup olduğu millete bağlılığı ve sevgiyi ifade*” etmektedir (Özakpınar 2012: 422). Bu düşüncesi yazmış olduğu fikir yazılarında da görülebilmektedir. Turhan; *Türk Yurdu, Tobum, Pınar, Yol, Ölçü, Bilgi Mecmuası, Milli Gençliğin Sesi* gibi çeşitli dergilerde yazılar yazmıştır⁵⁹. 1957 yılında bilim zihniyetini tanıtmak ve memleket meselelerini bilimin objektif gözüyle incelemek için Ölçü Dergisi’ni çıkarmaya başlamıştır ancak bu dergi dört sayı yayımlanabilmiştir. Bu dergideki yazıları kitaplarının bazı bölümlerini oluşturmuştur (Özakpınar 2012:422).

Turhan, “*sol eğilimli tanınan araştırmacıların çalışmalarına paralel olarak, aynı alanda, aynı konuda ve benzer biçimde sağ eğilimli tanınan bir bilim adamı kimliği ile değerli çalışmalar yapmıştır* (Kongar 2012: 281).” 1960’tan sonra ülkede yaşanan sağ-sol çatışmaları onu siyasete, ülke sorunlarına çözüm aramaya yöneltmiştir. Sosyalist bir çizgide yayımlanan Yön Dergisi’ne karşı milliyetçi bir duruş olarak Tarık Buğra ile beraber 1961 yılında Yol Dergisi’ni çıkartmışlardır (Aygün 2010: 23). Bilimsel yaklaşımın öne çıkarıldığı “Yolun Görüşü” başlığı altındaki yazıları Turhan kaleme almıştır (Özakpınar 2012:422). Tarık Buğra da bu dergide “Haftadan Haftaya Yol Notları” başlığı altındaki yazıları yazmıştır (Alper 2020: 215-216). Milliyetçi ve muhafazakâr bir görüşün temsilcisi olan Turhan’ın bilim adamı kişiliği, içerisinde bulunduğu politik çizgi dışarisından da övgü almıştır (Berkes 1975: 105-106).

Turhan’ın Batı düşüncesini çok iyi kavramış olması, milli düşüncenin kıymetini iyi bilmesine ve bu düşünceyle başarılı öğrenciler yetiştirmesine imkân sağlamıştır (Kaplan 1969: 152). Turhan’ın asistanlığını yapmış olan Sabri Özbaydar da hocasıyla yaşadığı bir anısından yola çıkarak hocasının asistanlarının yetişmesi için kendi çalışma koşullarından feragat edebilen ve onlara imkân verme konusunda âtil kalmayıp harekete geçen sayılı insanlardan olduğunu dile getirmiştir (1970:16-18). 1969 yılında İstanbul’da vefat eden Turhan, Avrupa ve Amerika’da eğitim görmüş ve ülkesine faydalı pek çok kıymetli öğrenci yetiştirebilmiştir. Öğrencilerinden bazılarının ismini vermemiz gerekirse Beğlan Toğrol, Sabri Özbaydar, Belma Özbaydar, Erol Güngör, Yılmaz Özakpınar, Doğan Cüceloğlu ve Alev Arık’ın ismini sayabiliriz (Küçük 1977:70). Bugün bakıldığında bu isimlerin hepsi alanında önemli birer bilim adamı olmuş, Mümtaz Turhan’ın bilim zihniyetinin taşıyıcısı olarak rol almışlardır.

⁵⁹ Yazılarından bazıları İslamcı Dergiler Projesi üzerinden okunabilmektedir. <http://idp.org.tr/>. 05.07.2021.

2. Batılılaşmak: Bilim Zihniyeti ile Kalkınmak

Batılılaşma sorunu, Tanzimat'tan günümüze pek çok bilim adamının üzerinde durduğu bir konu olmuştur. Turhan'ın bu konuda yaptığı çalışmaları, tarihsel verileri güncel verilerle kıyasladığı için ayrıca önemlidir (Sunar 2014:85). Turhan, *Kültür Değişmeleri* kitabında Osmanlı Devleti'nin batılılaşmasını serbest ve mecburî kültür değişmeleri bağlamında detaylıca incelemiştir. Avrupa'da modern çağı başlatan bilim zihniyetinin kavranamamış olmasını Osmanlı Devleti'nin geri kalış nedenlerinden biri olarak gören Turhan, Türk sosyolojisinin en durgun dönemlerinden biri olan 1950'lerde, çalışmalarını toplumsal değişim ve batılılaşma konuları üzerinde yoğunlaştırmıştır (Özakpınar 2012: 423). Bunda tek parti dönemi politikalarına karşı olan Turhan'ın, dönemin iktidarıyla görüşlerinin uyuşmasının da payı bulunmaktadır. Mümtaz Turhan, 1950'li yıllardaki görüşleriyle Demokrat Parti'yi, Tanzimat'tan sonra modernleşme anlamında yapılan yanlışlar konusunda uyarılmış, batılılaşmanın nasıl gerçekleşmesi gerektiği konusunda devlet kademelerindekilere yol göstermeye çalışmıştır (Kaçmazoğlu 2002: 115).

Turhan, Batılılaşmayı, bir zihniyet ve bir metot meselesi olarak görmektedir (Küçük 1977: 43). Yazılarında Batılılaşma kavramını, kalkınma ile eş anlamlı kullanmıştır. Turhan'a göre kalkınmak; bazı memleketlerde sanayileşme olarak anlaşılırken bazılarında eğitim imkanlarının artması ve memleketin bayındırlık anlamında gelişmesini ifade etmektedir. Kalkınmayı, geleneksel bir cemiyetten modern bir cemiyete geçiş olarak tanımlayan Turhan (1965: 2); Türkiye'nin gelişmiş bir toplum olması için "*Garplılaşması*" gerektiğini savunmuştur. Ancak onun Garplılaşması, Batılı veya Avrupalı olmak, ona benzemek şeklinde değildir. Turhan, taklitçiliğe ve Türk milletinin değerlerinin küçümsenmesine her zaman karşı olmuştur. Batı medeniyeti ile diğer medeniyetleri birbirinden ayıran temel ölçütün bilim zihniyeti olduğunun farkına varmıştır. Turhan'ın batılılaşma düşüncesindeki gelişmiş bir toplum olma belirteci, bilim zihniyettir. Batı medeniyetini oluşturan hukuk, demokrasi ve özgürlük gibi kavramlar dışında ortaya atılan her belirtecin, her unsurun yapay ve art niyetle ortaya atıldığını düşünmektedir.

Turhan (2018: 47), bilimin ve bilim zihniyetinin Garp'tan Şark'a, bir millettten diğerine aktarılabilmesine inanmaktadır. Ancak bunun için buna hazır bir kadro ve cemiyet bulunmalıdır. Turhan'a göre; İngiltere, Fransa, Almanya gibi memleketler sanayileşmeyi başarmadan önce bu kadroya sahip olmuştur. Avrupa bu kadro ile "*gelenekçi cemiyet nizamından modern, sanayileşmiş, ileri cemiyet nizamına tedrici bir şekilde 5-6 asır zarfında geçmişlerdir.*" (Turhan, Köy Kalkınmasının Esasları: 4-6) Turhan'ın *Garplılaşma* kavramının temelinde de Türk milletinin sahip olduğu insan unsurunu

bilim zihniyetiyle yetiştirmek bulunmaktadır. İnsan unsurunun dışında gelişen *Garpllaşmayı* ise “*tıpkı bir maballe bakkalının zaruri bilgi, görgü ve tecrübesini arttırmadan içinde her şey satılan büyük bir mağaza açmaya kalkmasına*” benzetmiştir (2018: 67). Mümtaz Turhan, ülkesinin hak ettiği seviyeye ancak bilim zihniyetine sahip olduktan sonra gelebileceğini düşünmektedir. Bu konulara ilmi açıdan yaklaşan ve ciddi olarak ele alan ilk isimdir (Kaplan 1969: 35). Türkiye’nin modernleşmesini ilim zihniyetiyle yetiştirmiş birinci sınıf ilim ve ihtisas adamlarının oluşturacağı bir kadroya bağlı görmüştür (2018: 58). Sadece bu kadro sayesinde ilim zihniyetinin yerleşeceğini ve ilmin millileşeceğini düşünmektedir. Turhan, yazılarının çoğunda dolaylı da olsa ilmi kadronun ve teknik uzmanların önemine ve gereğine değinmiştir.

Turhan (2018:51), her ne kadar bilimin ve bilim zihniyetinin tanımını yapmamış olsa da bunların önemini sıklıkla vurgulamıştır. Bilime ve bilim müesseselerine en verimli yatırım gözüyle bakmıştır. Turhan, “*bilimin nasıl bir süreç olduğunu, bilim metodolojisi ve bilim felsefesi açısından değil tamamen pragmatik bir açıdan yaklaşarak göstermiştir* (Özarpınar 1995: 47).” Turhan, bilime yeterli önem verildiği takdirde toplumda oynayacağı rolü anlatmaya çalışmıştır. Eserlerine bakıldığında bilim adamlarının öncülüğünde bir batılılaşmayı arzuladığı görülebilmektedir.

Görüşleriyle Ziya Gökalp çizgisinin bir devamı olan Turhan’ın yazılarında bilim zihniyeti ile insan yetiştirme konusu da büyük yer tutmaktadır (Öz, 2009:113). Bu konudaki düşünceleri de Ziya Gökalp’in seçkinlerin eğitimi konusundaki fikirleriyle benzerlik taşır (Çelik 2017: 269-270). Ayrıca 1958 yılında yazmış olduğu *Garpllaşmanın Neresindeyiz?*⁶⁰ adlı eserinde Almanya’nın ve İsrail’in ilim adamlarına verdiği değeri belki de bu nedenle anlatma ihtiyacı duymuştur (2018: 76-77). Ne yazık ki bu eserine hak ettiği ilgiyi, önce yabancı ülkeler göstermiştir (Sezen, 2012:152). Rockefeller Vakfı, Princeton Üniversitesi hocalarından Dr. David Garwood’u Turhan’ın *Garpllaşmanın Neresindeyiz?* Adlı eserini İngilizceye tercüme etmek üzere burslu olarak Türkiye’ye göndermiştir (Küçük 1977: 1). Aynı eser, birçok Amerikan üniversitesinde seminer konusu olarak işlenmiştir. Turhan’ın diğer eserleri de Türkiye dışında, Turhan’ı üzecek kadar büyük ilgi görmüştür (Sezen, 2012:150). Turhan’ın kendi deyimiyle “*250 yıllık batılılaşma serüvenimiz?*” ele aldığını söylediği bu kapsamlı kitabı onun en önemli eseridir⁶¹. Sonraki yıllarda yayımladığı kitaplar

⁶⁰ Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu’nun Türkler ve Medeniyet isimli kitabında bu isimde bir makalesi bulunmaktadır. İstanbul: Hamle Basın Yayın, 1995.

⁶¹ Turhan’ın eserlerinin kronolojik listesi için bkz; Küçük, a.g.e., s. 131-147. Ayrıca; Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hal ve Çareleri (1954). Toprak Reformu ve Köy Kalkınması (1964), Atatürk İlkeleri ve Kalkınma (1965), Üniversite Problemi (1967). İsimli kitapları Altınordu Yayınları tarafından tek cilt olarak “Mümtaz Turhan Bütün

ve makaleler bu kitaptaki bölümlerin bir bakıma genişletilmiş halidir.

Batılılaşmayı bilimin, tekniğin ve zihniyetin kazanılması olarak gören Turhan'a göre (2019:11); gelişmiş ülkelerde bulunan bilim adamlarından ve teknik mütehassıslardan mahrum oluşumuz, kalkınma amacıyla yaptıklarımızın boşa gitmesinin nedeni olmuştur. Bu durum aslında eğitim ve öğretim sistemimizdeki aksaklıkların sonucudur (2019: 165-211).

Turhan, Niçin Garplılaşamadık? sorusuna "...garp medeniyetini iyi anlamadığımız ve onun hakiki kıymetlerini esas unsurlarını alıp kendimize mal edeceğimiz yerde, onun yerine tali ebemmiyetsiz unsurlarla iktifa ettiğimiz için..." cevabını vermiştir (2018:66). Bugünkü dünya içerisinde bilimin ve bilim zihniyetinin anlaşılabilmesi halinde Garplılaşmanın yani kalkınmanın imkânsız olduğuna inanmaktadır (2018:97). Turhan'a göre; Garplılaşamamızın temel sebebi, Batı medeniyetini yeteri kadar tanımayışımızdır. Bunun suçlusu olarak da Türk aydınlarını görmektedir. Batı medeniyetini tanıma ve Garplılaşma arasındaki ilişki Erol Güngör'ün şu cümlelerinde daha iyi anlaşılabilir (Güngör, 1995:140).

"Bir kültürün mensupları kendilerini karşıdakilerden daha aşağı gördükleri nispette yabancı kültürün daha ziyade prestij yaratan dış görünüşlerine önem vermekte" ancak "karşıdakilere hâkim bir tavırla baktıkları zaman daha çok gerçek ihtiyaçlarını giderecek unsurları almaktadır."

Turhan'ın en büyük davası; eğitim davası olmuştur. Türkiye'nin modernleşebilmesi, Türk milli eğitiminin ıslahına ve eğitim ile öğretimin diğer tüm alanlarda kalkınmanın bir aracı haline getirilmesine bağlıdır (2018:98). Turhan'a göre yapılması gereken kabiliyetli gençlerin ihtiyaç duyulan alanlarda mükemmel bir şekilde, ihtiyaçtan fazla sayıda yetiştirilmesidir (1964: 5). Çünkü "Türkiye'de ilim adamlarının kalitesi bir yana, sayısı bile yok denecek derecede azdır (Turhan, 2019: 172)." Turhan, eğitimin ıslahını yapacak kadronun üniversitelerde yetişeceğini düşünmektedir. Bu nedenle üniversite konusundaki görüşleri kalkınmanın bir yol haritası şeklindedir. *Garplılaşmanın Neresindeyiz* adlı eserinde milli eğitimin ve üniversitelerin nasıl olması gerektiği konusunda detaylı açıklamalar yapmış, çareler önermiştir (Turhan, 2018: 91-112).

Değişimin önce üniversite düzeyinde, araştırmanın niteliğinin yükseltilmesiyle başlaması gerektiğine inanan Turhan'a göre (1970: 7), üniversitenin görevi ilim adamı yetiştirmek ve ilmi araştırmalarda bulunmaktır. Üniversite de dahil olmak üzere tüm eğitim kademeleri için öğretmen yetiştirmektir. Gerçek bir üniversitenin yokluğu kalkınmaya engeldir. *Üniversite'nin Fonksiyonları*

Eserleri" adıyla 2019 yılında basılmıştır.

adlı yazısında bilim zihniyetinden yoksun bir üniversitenin ülkeye faydadan çok zarar getireceğini belirtmiştir (1970: 7). Üniversitenin temelinde fikir ve düşünce hürriyeti bulunmaktadır. Bilimin ve bilim zihniyetinin şüpheye, şüphenin de özgür bir düşünce ortamına ihtiyacı vardır. Çünkü ancak böyle bir ortamda “*bakikat şimşeginin fikirlerin çatışmasından doğması sağlanabilir* (1970: 14).”

3. Turhan ve Türk Aydını

Turhan, Tanzimat’tan sonraki Batılılaşma hareketlerini aydınlar üzerinden değerlendirmiştir. Turhan’a göre (2018: 82) aydının görevi halka bilgi ve teknik götüren kişi olmaktır. Bir metodu geliştiren ve yeni metotlar icat eden, bu metotları mükemmelleştiren kişi aydındır. Tanzimat’tan sonraki süreçte müspet ilimler ülkemize girmiş olsa da zihniyeti girememiştir. Yani aydın bu görevlerinde başarısız olmuştur. Remzi Oğuz Arık *Türk İnkılabı ve Milliyetçiliğimiz* adlı eserinde zihniyet meselesine şöyle değinmektedir (1992: 197).

“...Mesela iktisat alanında devletçiyken bugün liberal olunabilir, siyaset alanında din mutlakıyla, sultanla idare edilirken bugün meşrutiyetle, cumhuriyetle idare edilebilir.” Ancak asıl mesele “...müesseselerin kurulmasından ziyade zihniyetin yerleştirilmesindedir.”

Turhan; halkı, Garplılışmanın önünde bir engel olarak gören aydınlara karşı bir tutum izlemiştir. Turhan’a göre (2018:83); “*Milletler arasında kültür ve medeniyet farklarını doğuran onların halk tabakaları değil, münevver zümreleridir.*” Eğer Türk halkı cahilse bunun sorumlusu Türk münevverleridir. Eserlerinde Türk münevverlerinin halktan kopuk yaşadığını belirtmiştir (2018:83). Kopukluğun nedeni; Batı kültürü münevver zümreyi bozarken halkın, değerlerini münevverlerine kıyasla daha iyi korumuş olmasıdır (Güngör 1995:140). Batı’da halkın kültürüyle münevver zümrenin kültürleri arasında fazla fark yoktur. Türk aydınında ise bu fark oldukça fazladır.

Türkiye’de kalkınmayı, okuma yazma bilenlerin oranına bağlayan büyük bir grup olduğunu dile getiren Turhan, bu grubun maarif kavramından yalnızca ilk tahsili anladığını ve bu anlayışın yanlış olduğunu ifade etmiştir (1965:4). Medeni toplumlarla aramızda fark oluşturan şeyin, ilim adamlarının ve teknik uzmanların sayısı ile araştırma enstitülerinin varlığı olduğunu dile getirmiştir. Turhan’a göre asıl konuşulması gereken durum budur. Buna rağmen konu ilim adamı yetiştirmek ve araştırma enstitüleri kurmak olunca -sözde- münevverlerin kayıtsız kaldığını vurgulamıştır (2018: 79-81).

Turhan, ülke genelinde düzenlenecek bir okuma seferberliğine karşı çıkmıştır. Bu da onun

bazı çevrelerce eğitime karşı bir tutum izlediğinin düşünülmesine yol açmıştır. Ancak buna karşı olma sebebi, memleketin zaten kısıtlı olan kaynaklarının boşa harcanmasına engel olmaktır. Bir diğer sebep ise sosyalizm tehlikesidir (Aygün 2010: 16). Turhan'ın ismi Alparslan Türkeş⁶² tarafından Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a Milli Eğitim bakanı yapılması için önerilmiştir, ancak yapılan görüşmelerin ardından bundan vazgeçilmiştir (Aygün 2010: 23). Hasan Küçük'ün (1977: 179-183) aktardığına göre bu durumun sebebi Turhan'ın okuma seferberliğine karşı olan görüşleri olmuştur.

Turhan'ın düşüncesine göre Avrupa'da hiçbir memleket gelişimini okuma yazma oranına borçlu değildir. Okuma yazma oranı, iktisadi büyümenin ve ilim zihniyetinin varlığının bir sonucu olarak artmıştır. Ancak bu ayrım ülkemiz aydınlarıncı anlayamamıştır. Türkiye'nin gelişmemesini nüfusunun azlığına bağlayan aydınları ve siyasal ortamı da eleştirmiştir. 300 milyonluk Hindistan ile 500 milyonluk Çin'in sefaleti ve nüfusu bizimkinden az olan Kanada'nın refah seviyesi ortadayken asıl sebeplerin görmezden gelinmesini anlamamaktadır (1964: 4). Türkiye biraz bile kalkınabilseyse bunda halkın payı büyüktür. Çünkü münevver görevini yerine getirememekte hatta kalkınmayı güçleştirmektedir. Bazı münevverlerin aksine kaçırdığımız şey Rönesans değil, *insanın kafasında, zihniyetinde hakiki değişikliği meydana getiren Kopernik, Galileo ve Dekart'la başlayan objektif, ilmi düşünce hareketidir* (2018: 21)."

Sonuç

Mümtaz Turhan'ın yaşamına ve eserlerine bakıldığında Türkiye'nin kalkınması için harcadığı çaba görülebilmektedir. O, sürekli önemine değindiği bilim zihniyeti sayesinde edindiği araştırmacı bir ruhla bilime toplumsal bir amaç kazandırmaya çalışmıştır. 250 yıllık bir dava olarak gördüğü Türk Batılılaşmasını bilim adamı ve fikir adamı olarak incelemiştir.

Turhan'ın Batılılaşmak için sunduğu öneriler hep uzun bir zamana ve bir programa ihtiyaç duyduğundan siyasette bir karşılık bulamamıştır. Oysa Turhan'a göre yapılması gerekenler bir sisteme ve sürekliliğe ihtiyaç duymaktadır. Nicelik yerine niteliğe önem verilmesi gerektiğini savunan Turhan, bir milletin gücünü bilim adamlarının belirlediğine inanmıştır. Bu nedenle birinci sınıf bilim adamlarının ve teknik uzmanların yetiştirilmesi konusu üzerinde çok durmuştur. Modern bilim, bilim zihniyeti, ilmin bir uygulaması olan teknik ve demokrasi kavramlarının Batı

⁶²Tanıl Bora, Cereyanlar, Türkiye'de Siyasi İdeolojiler adlı kitabında Alparslan Türkeş'in 1965'te "*yiğzde yiğz yerli ve milli bir idare sisteminin*" doktrini olarak sunduğu Dokuz Işık risalesinde Mümtaz Turhan'ın da katkıları bulunduğuna dair sayılar olduğunu belirtmektedir. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s. 305-306.

medeniyetinin oluşumunda rol oynadığını belirtmiş, bu unsurların alınmasıyla Türkiye'nin Batılılaşacağını düşünmüştür.

Batılılaşmayı konu alan yazılarında aydın ve yönetici kesim eleştirisi büyük yer tutmaktadır. Yönetici kesim ile halk arasında bir iletişimsizlik vardır. Aydın ise doğru soruları soramamaktadır ve kendi halkının kültürüne yabancılaşmıştır. Turhan da Ziya Gökalp gibi aydın ve halk bütünlüğünün sağlanması gerektiği inancındadır. Osmanlı Devleti'nin geri kalma sebepleri arasında gördüğü aydın ve halk arasındaki uçurumun Cumhuriyet döneminde de sürdüğünü görmüştür. Türkiye'nin kalkınmasını bütün milleti birleştirecek milli bir kültür oluşturulmasına bağlamıştır. Bu da ancak Türk aydınının halkı ile bütünleşmesiyle gerçekleşecektir. Bu bütünleşme sonucunda “sadece memleket değil her şeyini kaybetmek üzere olan münevver en karlı olarak çıkacaktır.”

KAYNAKÇA

- Alper, F. “Buğra, Tarık” <https://islamansiklopedisi.org.tr/bugra-tarik>.
- Arık, R. O. (1992). *Türk Milliyetçiliği*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Aygün, M. (2010). *Mümtaz Turhan ve Batılılaşma Tartışmaları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Berkes, N. (1975). *İslamcılık, Ulusçuluk ve Sosyalizm*, Ankara: Bilgi Basımevi.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar, Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çelik, İ. (2017) “Milli Elit Yetiştirme Problemimiz Üzerine İnceleme”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(1), 259-279.
- Düzgün, D. (2019). “Halk Kültürü Değişmeleri ve Bir Alan Araştırması”. *Milli Folklor*, No. 124, 62-74.
- Güngör, E. (1993). “Mümtaz Turhan’ın Ardından”, *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*, içinde, yazar Erol Güngör, 207-213. İstanbul: Ötüken.
- Güngör, E. (1995). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, İstanbul: Ötüken Yayıncılık.
- İslamcı Dergiler Projesi, <http://idp.org.tr/>.
- Kaçmazoğlu, B. (2002). *Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar*. Birey Yayıncılık.
- Kaplan, M. (1969). *Büyük Türkiye Rüyası*. İstanbul: Türkiye Kültür Enstitüsü Yayınları.
- Kongar, E. (2012). *Türk Sosyal Bilimcileri*, C.2., İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Küçük, H. (1977). *Türk Milliyetçiliğinin Büyük Önderlerinden Prof. Dr. Mümtaz Turhan*. İstanbul: TÜRDAV.
- Öz, M. (2009). “Mümtaz Turhan, Milletleşme Sürecimiz ve Tarih Bilinci”, *Aramızdan Ayrılışının 40. Yılında Prof. Dr. Mümtaz Turhan Sempozyumu*, Gazi Üniversitesi Rektörlüğü, 2-3 Kasım 2009, Kasım, 109-117.
- Özarpınar, Y. (1995). *Mümtaz Turhan ve Batılılaşma Meselesi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özarpınar, Y. (1970). “İlk Garplı Türk: Mümtaz Turhan”, *Psikoloji Çalışmaları*, 1970: 23-24.
- Özbaydar, S. (1970). “Mümtaz Hocamız”, *Psikoloji Çalışmaları*, 1970: 15-22.
- Sezen, L. (2012). “Prof. Dr. Mümtaz Turhan’ın Milli Kültür ve Halk Kültürü ile İlgili Görüş ve Önerileri”, *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, no. 48, 147-154.

- Sunar, L. (2014). “Türkiye’de Sosyal Bilimlerde Toplumsal Değişim”, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, S. 29.
- Toğrol, B. (1970) “Hocamız Profesör Mümtaz Turhan”, *Psikoloji Çalışmaları*, 11-14.
- Turhan, M. (1964) “Toprak Reformunun İçyüzü”, *Tohum Dergisi*, C.1, S.10.
- Turhan, M. (1970). “Üniversitenin Fonksiyonları”, *Milli Gençliğin Sesi*, C.1. S.11.
- Turhan, M. (1965). *Atatürk İlkeleri ve Kalkınma*, İstanbul, Şehir Matbaası.
- Turhan, M. (2018). *Garphlaşmanın Neresindeyiz?*, Ankara: Altınordu Yayınları.
- Turhan, M. (2017). *Kültür Değişmeleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. Ankara: Altınordu Yayınları.
- Turhan, M. (2019). *Mümtaz Turhan Bütün Eserleri*. Ankara: Altınordu Yayınları.
- Turhan, M. (1965). “Köy Kalkınmasının Esasları”, *Sosyoloji Konferansları*, S.6.
- Ülken, H. Z. (2014). “Kültür Değişmeleri, Mümtaz Turhan”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2(7), 2014, 152-153.
- Yazarı, Bilinmiyor, (1970). “Üniversite Kavramı ve Görevi”, *Milli Gençliğin Sesi*, C.1., S.11.
- Yediyıldız, B. (2009). “Batılılaşma, Modernleşme, Çağdaşlaşma: Kavram Farklılıkları” *Aramızdan Ayrılışının 40. Yılında Prof. Dr. Mümtaz Turhan Sempozyumu*, Gazi Üniversitesi Rektörlüğü, 02-03- Kasım 2009, Kasım, 79-90.
- Yılmaz, M. (2008). “Mümtaz Turhan”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce (Milliyetçilik)* içinde, yazar İletişim Yayınları, İstanbul: İletişim Yayınları.